

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Politologii
Zakład Myśli Politycznej
Plac Litewski 3 20-080 Lublin
tel. +81 5376000

Prof. dr hab. Ewa Maj

Lublin, 03.06.2015.

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgr Marek Pająk, *Kryzys nauki o polityce z perspektywy filozofii politycznych*

Leo Straussa i Erica Voegelina, Wrocław 2015, ss. 283.

Promotor: Prof. dr hab. Kazimierz Dziubka.

Uwagi wstępne

Tematyka podjęta w rozprawie stanowi istotny składnik wiedzy o stanie nauki o polityce, która we współczesnych warunkach podlegała licznym oddziaływaniom formalnym (tworzenie dyscypliny polityka publiczna, korzystającej z dorobku metodologicznego i rzeczowego politologii, socjologii, nauki o administracji) i poza formalnym. Zjawisko kryzysu nauk humanistycznych i nauk społecznych objawiło się w Polsce ze szczególnym natężeniem w ostatnich latach, gdy na kwestię finansowania badań, w kontekście procesu parametryzacji nauki oraz spadku zainteresowania abiturientów studiami uniwersyteckimi, nałożyły się obawy o utrzymanie ilościowego i jakościowego poziomu naboru kandydatów do szkolnictwa wyższego. W dyskursie naukowym i politycznym wystąpiły odruchy obronne, czego przykładem stała się aktywność przedstawicieli świata nauki i sztuki wyrażających sprzeciw wobec prób rugowania filozofii z oferty edukacyjnej na uniwersytetach. Powstał Komitet Kryzysowy Humanistyki Polskiej, podjęto akcję sprzeciwu wobec prób deprecjonowania rangi nauk humanistycznych i nauk społecznych.

Protestowi środowisk twórczych towarzyszyła dążność do diagnozowania stanu instytucjonalnego i personalnego oraz poziomu intelektualnego poszczególnych dyscyplin naukowych. W odniesieniu do nauki o polityce nadmieniona powyżej dezaprobatą animowała ruch poszukiwania czy przypominania kardynalnych epistemologicznych i ontologicznych zasad dyscypliny, względnie subdyscypliny, naukowej. Rozprawa doktorska poświęcona kryzysowi nauki o polityce z perspektywy koncepcji wybitnych dwudziestowiecznych twórców filozofii politycznej znakomicie sytuowała się we wspomnianej tematyce. Leo

Strauss i Eric Voegelin kształtowali podwaliny krytycznego ujęcia nowożytnego myślenia o polityce. Pomysł rekonstrukcji ich poglądów w optyce współczesnego, ze wszech miar aktualnego, dyskursu publicznego zyskał na atrakcyjności poznawczej i funkcjonalnej.

Przedłożoną do recenzji rozprawę doktorską oceniam według kryteriów dotyczących poprawności metodologicznej oraz wartości naukowej, a także trafności doboru źródeł i literatury naukowej oraz sprawności formalno-językowej i technicznej. W trakcie ustalania procedury opiniowania rozprawy zastosowałam kryteria oparte na regułach:

- Strukturalizacji opracowania.
- Ścisłości i dokładności dociekań naukowych.
- Dostatecznego uzasadniania twierdzeń przedłożonych w rozprawie.
- Obiektywizmu i rzetelności wywodu.
- Źródłowości tekstu.
- Oszczędnego słowa zastosowanego w rozprawie.

Wykorzystanie powyższych kryteriów pozwoliło na sformułowanie opinii o stylu pracy Autora rozprawy, o cechach indywidualnych pisarstwa naukowego, o efektywności dociekań badawczych.

Poprawność metodologiczna

P r o b l e m b a d a w c z y: został w tytule rozprawy prawidłowo sformułowany pod względem rzeczowym, przestrzennym i czasowym. Był odpowiednio ujęty w wypowiedzeniu krótkim i klarownym, językowo poprawnym, informacyjnie nośnym, zarazem w wystarczającym stopniu brzmiał intrygująco, skłaniając odbiorcę do zainteresowania się treścią rozprawy. Na uwagę zasłużył zabieg polegający na użyciu liczby mnogiej w odniesieniu do filozofii politycznych obydwu myślicieli.

Problem określony w tytule opracowania pozwolił na sformułowanie celu pracy jako „diagnozy kondycji współczesnej nauki o polityce z perspektywy filozofii politycznych Leo Straussa i Erica Voegelina” [s. 3].

S t r u k t u r a r o z p r a w y: tekst składa się z pięciu rozdziałów, podzielonych na podrozdziały o różnej liczbie i objętości. Najbardziej rozbudowany kształt wewnętrzny ma rozdział czwarty, na który składa się sześć podrozdziałów. Natomiast najprostszą strukturę posiada rozdział pierwszy złożony z dwóch podrozdziałów. Niejaka symetria ujawniła się w rozdziałach trzecim i piątym, z których każdy zawiera po trzy podrozdziały. Rozdział trzeci ma cztery podrozdziały. Tytułatura poszczególnych części składowych rozprawy powstała z zachowaniem czytelnego kryterium podziału tekstu. Dobór treści oraz kolejność rozdziałów

nie pozostawiały wątpliwości, że mgr Marek Pająk zastosował przemyślany sposób prezentacji problemu badawczego. Zdecydował się na ujęcie rzeczowe, ale z inklinacją do przestrzegania reguły następstwa temporalnego. Decyzja była słuszną, pozwalającą na zachowanie wewnętrznej spójności tekstu.

Zgodnie z zamysłem autorskim w rozdziale pierwszym przedłożone zostały informacje biograficzne. Faktografię połączono z wiedzą na temat doświadczeń życiowych L. Straussa i E. Voegelina, uwarunkowań ich zainteresowań badawczych, a także tła społecznego i politycznego mającego oddziaływanie na konstrukcję postaw wobec stanu nauki i nauczania. Tematyka zawarta w tej części rozprawy dała asumpt do ukazania etapów pracy zawodowej obydwu myślicieli, oddziaływania dydaktycznego, a nade wszystko tworzenia własnego, oryginalnego oglądu filozofii politycznej.

Kolejne rozdziały zawierają odniesienia do koncepcji Straussa i Voegelina pod kątem diagnozowanego kryzysu nauki o polityce. W rozdziale drugim, zatytułowanym „Kryzys nowożytnej nauki o polityce”, przedłożone zostały rozważania o kryzysie Zachodu, by następnie poddać analizie paralelnie prezentowane dociekania o nowożytności według L. Straussa oraz w ujęciu E. Voegelina. Konstrukcja rozdziału sprzyjała formułowaniu refleksji o strukturze nowożytności wedle przymieśli obu filozofów. Rozdział trzeci umożliwił pokazanie filozofii politycznej „jako remedium na kryzys nauki o polityce”, a rozdział czwarty posłużył do określenia tożsamości nauki oraz leżących u jej podstaw paradygmatów. Finalny rozdział piąty dał sposobność do zademonstrowania „potencjału filozofii politycznej na tle problemów współczesnej nauki o polityce”. Dzięki niemu można było przedstawić istotne stanowiska teoretyczne w kwestii „tego, co polityczne” na płaszczyźnie rozmaitych kierunków i nurtów badawczych.

Zachowanie jedności tematycznej i ciągłości logicznej treści poszczególnych rozdziałów pozostawiło pozytywne wrażenie wewnętrznej harmonii utworu naukowego. Uwidoczniła się kohezja zawartości kolejnych części rozprawy. Autor wykazał się umiejętnością sporządzenia opracowania naukowego opartego na regule wynikania jego komponentów. Za atut można uznać pomysł, zgodnie z którym każdy rozdział przynależy do zamkniętej, ujednoliconej całości, ale może też stanowić autonomiczny utwór (krótkie studium naukowe, bądź artykuł naukowy) mający własne konstytutywne składniki jak wprowadzenie, zasadnicza część rozważań, podsumowanie. Nadmienioną niezależność doskonale ilustruje zawartość rozdziału trzeciego zintegrowanego z całokształtem tekstu, ale zarazem stanowiącego tekst spełniający wymogi tekstu samoistnego. Zawarto w nim bogate rozważania na temat restytuowania klasycznej filozofii politycznej, kształtu filozofii

politycznej, ponadto objawiania się jej dwóch postaci: (1) jako refleksji nad naturą, (2) jako nauki o ładzie.

D e f i n i o w a n i e p o j ę ć: Dobór terminologii naukowej, odpowiednie użycie pojęć ogólnych oraz frazeologii swoistej dla konkretnej subdyscypliny naukowej, ułożenie zwrotów i wyrażen w logiczne ciągi pozwalało Autorowi na początku badań usystematyzować materię eksploracji naukowej. Wykorzystał definicje analityczne z możliwością określenia zespołu cech dla desygnatów konkretnego terminu. Przedłożył zestaw terminologii typowej dla nauk politycznych, z uwzględnieniem słownictwa właściwego dla filozofii. Poprawne zdefiniowanie pojęć dało możność podtrzymania granic pola badań i zawężenia obszaru eksploracji problemu zgodnie z tematem rozprawy, chroniąc przed zagrożeniami w postaci swoistego relatywizmu poznawczego. Powstała koherentna całość kategorii przynależnych do filozofii politycznej *en bloc*, ale z zachowaniem swoistych typów kategoryalnych Straussa oraz Voegelina.

Wątpliwości budzić mogły wypowiedzenia, w których próbowano zsyntetyzować wiedzę o systemach politycznych jak: „wystarczy zwrócić uwagę na sytuację twórców i myślicieli w krajach totalitarnych (lub w większości zachodnich społeczeństw do XVIII wieku), czy wspomnieć los Sokratesa” [s. 112]. Nadmierna skrótowość jednozdaniowego stwierdzenia powinna skłaniać do pytań o rozumienie pojęć jak „państwo” (a nie „kraj”), „system polityczny”, „demokracja ateńska”, „totalitaryzm”. Nazbyt uogólnione prezentowanie kwestii okazało się ryzykowne i szczególnie zadziwiające w kontekście innych wypowiedzi autorskich nacechowanych troską o precyzję terminologii.

W tytulaturnie rozdziałów warto zadbać o staranność wypowiedzi i niejaką pedanterię zastosowanych zwrotów i sformułowań. Są one decydujące w kwestii docenienia poprawności stosowanej siatki pojęciowej oraz wykorzystania sprawności językowej twórcy tekstu. Dlatego pod roz wagę Autora należy przedłożyć sprawę użycia pojęcia „problemów” współczesnej nauki o polityce w tytule rozdziału piątego [zob. spis treści oraz s. 194], a także w tekście zasadniczym [przykładowo, s. 208]. Wspomniane pojęcie zostało zastosowane w potocznym, a nie naukowym rozumieniu, występując jako nieuprawniony synonim „trudności” czy „kłopotów”. W tytule rozdziału chodziło raczej o neutralne „zagadnienia” lub „dylematy” opisywanej dyscypliny czy subdyscypliny naukowej.

N a r r a c j a była ścisła pod względem rzeczowym, prawidłowo przedłożony został tok rozumowania. Utrzymano ją w tonacji obiektywnego dystansu, co wyrażało się w formule bezosobowych stwierdzeń pozbawionych akcentów osobistych. Rzadko pojawiały się wypowiedzi w 1. osobie liczby pojedynczej, czego przykłady znalazły się we wstępie do

rozprawy, gdy Autor uzasadniał dobór metod i technik badawczych oraz prezentował tryb ich zastosowania, a także gdy wyjaśniał koncepcję wydzielenia części opracowania.

Dobre wrażenie pozostawiła decyzja, by w celach dokumentacyjnych sięgnąć do utworów poza naukowych jak twórczość literacka, która dopełniała czynności ilustracyjne wywodu autorskiego. Egzemplifikację stanowił sposób argumentacji z wykorzystaniem fragmentu *Odysei* i wyjaśnieniem kwestii tłumaczenia tekstu [s. 106]. Podobnego typu pochwała towarzyszyła lekturze fragmentu opracowania dotyczącego okoliczności i przebiegu procesu socjalizacji jednostki ludzkiej. Spożytkowano w nim odwołania do twórczości filmowej jako egzemplifikacji konkretnych zdarzeń życiowych [s. 212], pozwalających skonstatować rangę warunków życia człowieka. Tego typu zabiegi świadczyły o sporych możliwościach prezentowania erudycji Autora, wykraczającej poza ramy wyznaczone naukowością wywodu.

Czasami pojawiały się stwierdzenia ogólniejsze, przedkładane bez dowodu, przykładowo jednozdaniowa wypowiedź zawierająca ukonkretniony osąd: „Trudno powiedzieć, że dobry obywatel nazistowskich Niemiec lub Związku Radzieckiego mógł zawsze postępować jak dobry człowiek” [s. 111]. Ale też trzeba zauważyć, że w sytuacji, gdy Autor miał pewność w kwestii formułowania opinii, wykazywał się arbitralnością wypowiedzi, co należy uznać za walor tekstu. Podobnie wypada docenić, że przestrzegał reguły ostrożności wywodu (w użyciu była fraza zaczynająca się od słów: „Wydaje się jednak, że...”) oraz zasady oszczędności słowa. Towarzyszyła im prostota i zrozumiałość wywodu, na ogół połączona ze ścisłością wypowiedzi. Spowodowała, że tekst był wolny od rozwlekłości i powtórzeń. Każda część opracowania została zaopatrzona we wnioski, w których uwidoczniła się efektywność procedury hierarchizowania treści zgodne z kolejnością przyjętych założeń badawczych.

W a r t o ś ć n a u k o w a: Marek Pająk bohaterami rozprawy uczynił intelektualistów uczestniczących w procesie kształtowania, umacniania i korygowania składników nauki o polityce. W rozprawie uwzględnione zostały bliskie im idee porządkujące problematykę badawczą. Klasyczny racjonalizm polityczny Straussa oraz filozofia zdrowego rozsądku, uwzględniająca wiedzę o historii, cywilizacji, religii, reprezentowana przez Voegelina, zostały zinterpretowane pod kątem przydatności do poznania statusu nauki o polityce. Interesujące były rozważania na temat pozycji myślicieli objawiających efekty swoich dociekań w warunkach istnienia różnych systemów politycznych. Istotne stały się kalkulacje na temat badacza politologii występującego w roli intelektualisty („politolog jako filozof polityczny” – s. 135) diagnozującego stan polityki i jej derywatów, ale też

spełniającego rolę uczestnika procesów politycznych toczących się *hic et nunc* z udziałem różnych obiektów życia publicznego. Dobrze i ciekawe były odniesienia do kwestii ideologizacji myślenia politycznego, obecności lub braku obiektywizmu przy formułowaniu fundamentalnych myśli systematyzujących wiedzę o rzeczywistości społecznej.

W trakcie prezentacji myśli poświęconej strategiom i instrumentom badawczym cenne okazały się uwagi generalizujące kwestię. Heterogeniczność świata polityki sprawiła, że coraz trudniej jest określić jeden, najistotniejszy czynnik analizy badawczej. Wartościowe były zatem rozważania zawierające krytyczną postawę przeciw monizmowi czy percepcji monistycznej, wedle której próbowano tłumaczyć rzeczywistość. Autor rozprawy spożytkował dorobek wybranych szkół i kierunków badawczych obecnych w naukach społecznych. Przemyślenia Straussa i Voegelina wzbogacał o wypowiedzi innych twórców, sięgając do klasyków filozofii politycznej, jak i do osób współcześnie uczestniczących w dyskursie publicznym. Posłużył się odniesieniami do wielu składników codziennego życia politycznego oraz wynikającego zeń potocznego doświadczenia, dostępnego wielu jego uczestnikom. Duże wrażenie pozostawiły odwołania do realiów efektywnej propagandy czy komunikacji społecznej w kontekście stosowania sloganów politycznych w wyborach parlamentarnych w Trzeciej Rzeczypospolitej [s. 195]. Przy tej okazji warto też nadmienić o rekapitulowaniu przebiegu recepcji dorobku myślowego Straussa i Voegelina, w tym o stosunkowo późnym i niezbyt obszernym wykorzystaniu ich dzieł w Polsce.

Poprawnie przeprowadzona została egzegeza dokumentacji źródłowej z niejakim zachowaniem zasad konserwatyzmu poznawczego rozumianego jako poszanowanie konwencjonalnych wzorców badawczych. W odpowiedniej proporcji w rozprawie pojawiły się (1) rozważania pojęciowo-metodologiczne, (2) rekonstrukcja poglądów Straussa i Voegelina oraz (3) prezentacja wyników badań własnych. Stwierdzenia autorskie nacechowane były umiarkowanym krytycyzmem w stosunku do literatury przedmiotu. We właściwym wymiarze pojawiały się elementy polemiczne, bądź dygresyjne, w których uwidoczniły się efekty zabiegów o przeprowadzenie procesu dostatecznego uzasadniania twierdzeń. Czytelne były dążenia do zapisu zjawiska poddawanego analizie wraz z towarzyszącymi mu okolicznościami czasu i miejsca jego występowania. W odpowiednich proporcjach Autor przedłożył przedmiot sporów naukowych uobecnionych w literaturze przedmiotu. Niektóre fragmenty tekstu były poświęcone wynikom eksploracji problemu dokonanej przez innych badaczy. Pojawiły się porównania jak w przypadku przemyśleń Romana Tokarczyka, który „pisze o prawie naturalnym u Arystotelesa w sposób podobny do Straussa” [przypis 404, s. 108]. Innego typu porównania miały miejsce w przypisie 476 [s.

127], w przypisie 486 [s. 129], w przypisie 503 [s. 137], gdzie dokonano zestawienia kwestii interpretowania konkretnych kategorii badawczych w ujęciu Straussa i Voegelina. Wybór odsyłacza jako miejsca do wyłuszczenia różnic myśli obu filozofów stanowił następstwo utrzymywania rygoru narracji w zasadniczej części rozprawy.

Dobór źródeł i literatury naukowej

Źródła: Problem badawczy, postawiony przez Autora rozprawy, był weryfikowany przez źródła pierwotne o wartości pierwszorzędnej. Stanowiły je utwory Straussa i Voegelina oraz innych myślicieli, umieszczonych w szerokim spektrum czasowym od starożytności po współczesność. Zestaw był kompletny, ale należy dopełnić informację zawartą we wstępie do rozprawy o najnowsze publikacje Voegelina w języku polskim. W ubiegłym roku wyszła książka *Izrael i Objawienie* (tytuł oryginalny: *Israel and Revelation*) w tłumaczeniu Michała J. Czarneckiego, wydawnictwo: Fundacja Świętego Mikołaja, redakcja „Teologii Politycznej”. Książka należy do serii Biblioteki „Teologii Politycznej”, t. 10, ss. 769.

Literatura naukowa: w rozprawie został odzwierciedlony aktualny stan badań, który poddano analizie i adaptacji do tematu. Literatura przedmiotu została dobrana prawidłowo. Kwerendą objęto publikacje naukowe z lat 1959-2014, dodatkowo trzeba nadmienić o słowniku z 1939 roku. Spożytkowane zostały opracowania naukowe w języku polskim oraz w języku angielskim z zachowaniem odpowiedniej proporcji. Można jeszcze nadmienić o monografii: David Janssens, *Between Athens and Jerusalem. Philosophy, Prophecy and Politics in Leo Strauss's Early Thought*, State University of New York Press, Albany 2008 oraz o opracowaniu: Laurence Lampert, *The Enduring Importance of Leo Strauss*, The University of Chicago Press, Chicago-London 2013. Dla dopełnienia ogólnego poczucia staranności autorskiej wypada uzupełnić niektóre braki jak informacja, że podręcznik *Historia filozofii politycznej*, który zredagowali Leo Strauss i Joseph Cropsey, został przetłumaczony pod redakcją naukową Piotra Nowaka i Mikołaja Wiśniewskiego, przedmowę do wydania polskiego przygotował P. Nowak, Warszawa 2010 [w rozprawie zob.: s. 11; s. 259], ale jest też drugie, nowsze wydanie z roku 2012. Spośród innych zauważonych usterek trzeba dostrzec, że w wykazie opracowań przy monografii, którą opublikował David Easton [s. 266] zabrakło informacji o miejscu wydania: New York. W tymże wykazie nie ma też: E. Sandor, *Eric Voegelin i natura filozofii*, [w:] *Problem ładu politycznego. Eseje o myśli Erica Voegelina*, red. A. Miętek, M. J. Czarnecki, Warszawa 2010.

Przy obfitym i różnorodnym materiale badawczym, będącym przedmiotem eksploracji naukowej, trudno zgodzić się ze sposobem sporządzania bibliografii, w której wydzielono

zaledwie cztery rubryki. Liczba działów oraz ich zawartość wzbudziły zastrzeżenia, o których pokrótce wzmiankuję poniżej.

Pod numerem 1 znalazły się teksty źródłowe pochodzące z twórczości L. Straussa i E. Voegelina (strukturalizacja uzyskała tytuły z numeracją: A. oraz B.). Numer 2 bibliografii stanowiły słowniki. Znalazła się wśród nich publikacja wybitnych encyklopedystów polskich Trzaski, Everta i Michalskiego z roku 1939. Firma nosiła pełną nazwę Księgarnia i Dom Wydawniczy). Wykorzystany w rozprawie *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*, zredagowany przez Stanisława Lema, był opatrzony wstępem Aleksandra Brücknera.

Pod numerem 3 w strukturze bibliografii wpisano tytuł „Monografie i opracowania”, domyślnie chodzi o opracowania zbiorowe. Zawartość tego działu wywołała największe rozterki co do uświadomienia przez Autora odrębności źródeł tekstowych, czyli materiałów przeznaczonych do interpretacji, oraz opracowań naukowych, a więc źródeł informacji przetworzonej, pochodzącej z dokumentacji pierwotnej. Dlatego należy zadać pytanie o to dlaczego wśród opracowań umieszczone zostały dzieła Arystotelesa, świętego Augustyna, Carla von Clausewitza, Augusta Comte’a, Martina Heideggera, Sørensa Kierkegaarda, Friedricha Nietzschego i innych. Wypadałoby zakończyć stwierdzeniem *dictum sapienti sat*, ale kontynuując serię pytań o wykaz opracowań naukowych należy poprosić o wyjaśnienie dlaczego znalazła się w nim *Biblia Tysiąclecia*?

Ostatnią część bibliografii, opatrzoną numerem 4, tworzyły artykuły opublikowane w czasopismach naukowych. Wykorzystane zostały teksty wydrukowane w periodykach polskich należących do listy punktowanej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz w periodykach zagranicznych. W bibliografii nie ma wydzielonej rubryki, w której powinny się znaleźć opracowania opublikowane na stronach internetowych. Dlatego w wykazie artykułów umieszczonych w czasopismach naukowych wpisano artykuł autorstwa Kazimierza Dziubki, „Myślenie polityczne jako proces mapowania świata życia”, umieszczony na stronie internetowej www.academia.edu/7522956. Opis dzieła i sposobu jego spożytkowania jest w przypisie 737 [s. 194] oraz przypisie 828 [s. 213].

Poprawność formalno-językowa i techniczna:

J ę z y k r o z p r a w y: ogólnie bez stylistycznych uchybień, czasami można było dostrzec błędy gramatyczne. Natomiast nie budziła zastrzeżeń logiczna konstrukcja zdań. Pojedynczo ujawniały się nieporadności przy formułowaniu opinii. Za niezbędną należało uznać konieczność eliminowania zwrotów potocznych jak „sprowadzając filozofię na ziemię” [s. 104], „ma być receptą” [s. 108]. Niekoniecznie warto było posługiwać się szablonowym i to kilkakrotnie zastosowanym zestawieniem „między Scyllą a Charybdą” [przykładowo: s. 5;

s. 142]. Trzeba też przemyśleć sens różnego zapisu: święty Augustyn [s. 209] oraz św. Augustyn [s. 263]. W tekście wystąpiły nieliczne błędy literowe, jak przykładowo „ma związek trzema” [s. 115], które łatwo będzie wyeliminować w trakcie starannej korekty.

C y t a t y: nadmieniono powyżej, że w rozprawie ze znawstwem wykorzystane zostały myśli zaczerpnięte z prac wielu autorów, ale z zachowaniem reguł warsztatu naukowego. Cytaty spożytkowane zostały w minimalnym stopniu, wypowiedzi *in extenso* były stosowane wyłącznie celem zilustrowania konkretnych rozważań. Wypada jedynie przypomnieć, że cytatów nie należy pozbawiać autorskiej lokalizacji [przykład na s. 191].

P r z y p i s y: zdecydowano się na sporządzenie przypisów klasycznych, w stosownej liczbie i odpowiedniej pojemności, ponieważ miały charakter przypisów polemicznych, przypisów dygresyjnych lub przypisów odsyłających. Interesującym przykładem stał się odsyłacz 428 [s. 115], w którym Autor przedłożył bogate refleksje na temat implementacji ideału politycznego z wykorzystaniem trzech sposobów podejścia do zagadnienia w twórczości Straussa. W treści przypisu, poza rozbudowanymi uwagami M. Pajaka, wzbogaconymi cytatami, wykorzystano opracowania znawców tematyki. Podobny poszerzony charakter cechował zawartość przypisu 456 [s. 122]. Znalazły się tam odniesienia do koncepcji porównawczej myśli Kierkegaarda i dorobku Voegelina. Autor docenił znaczenie recepcji Kierkegaardowskich tez, szczególnie w sprawie opisu stanu egzystencjalnego jednostki ludzkiej. Zachowując wspomnianą wcześniej ostrożność badawczą, uznał: „Wydaje się jednak, że dla Voegelina był to tylko punkt wyjścia do jego własnych rozważań i poszukiwań” [s. 122]. Rozważania o źródłach inspiracji zostały dopełnione odniesieniami do literatury przedmiotu. W ten sposób przypis dygresyjny miał też charakter przypisu bibliograficznego. Tego typu konstrukcję zastosowano przy budowaniu innych odsyłaczy, przykładowo przypis 776 [s. 201].

Spośród innych typów odsyłaczy na uwagę zasługiwał przypis wyjaśniający – przypis 737 [s. 194]. Interesujący przykład przypisu polemicznego stanowił odsyłacz 465 [s. 125]. Zawierał informację o odmienności efektów prac translatorskich w stosunku do terminu *leap in being*. Podane zostały różne sposoby jego spolszczenia jak „egzystencjalny skok”, „skok do tego, co boskie”, „skok bytowy”, „skok w istnieniu”, „skokowa zmiana w istnieniu”, których autorami byli: Michał Czarnecki, Ryszard Legutko, Alicja Legutko-Dybowska, Paweł Śpiewak, Adam Wielomski. Uzasadniono wybór jednego wariantu z zapisem refleksji w 1 osobie: „W mojej opinii, przekład Adama Wielomskiego (<skok w istnieniu>) jest najbliższy oryginalnej wymowie tego określenia” [s. 125]. Podobny tryb postępowania ujawnił się w przypisie 479 [s. 128], gdzie pojawiły się uwagi na temat pojmowania terminu *nous* w

interpretacji tłumaczy tekstów filozoficznych. W wypadku pojawienia się wątpliwości Autor decydował się na rezygnację z efektów tłumaczeń dokonanych przez specjalistów na rzecz własnego spolszczenia fragmentów dzieł [przykładowo na s. 192]. *Nota bene* we wstępie do rozprawy zastrzegł prawo do wykorzystania własnych umiejętności translatorskich wypadku braku satysfakcji z istniejących przekładów dzieł Straussa i Voegelina. Taki zabieg wzmacniał poczucie, że M. Pająk wykazał się odpowiedzialnością za wszelkie części składowe rozprawy.

Wśród dostrzeżonych pomyłek zwraca uwagę niedostatek umiejętności skracania przypisów: zob.: odsyłacze 421 [s. 113], 433, 434. 435 [s. 117], 440, 441 [s. 120], 731, 732, 733 [s. 191]. Przykładem innego typu usterki był przypis 737 [s. 194], gdzie najpierw jest skrócony zapis tytułu książki Kazimierza Dziubki, *Obywatelskość jako...*, a dopiero w dalszej części odsyłacza występuje pełny opis bibliograficzny.

Uwagi końcowe

Marek Pająk w sposób nad wyraz sugestywny i błyskotliwy intelektualnie dokonał analizy stanu dyscypliny naukowej i jej kondycji z punktu widzenia wybitnych twórców systemów myślowych. W wymiarze szerszym podjął się realizacji udanej próby diagnozowania istniejącej i dostępnej naszemu doświadczeniu formy konkretyzacji idei nauki. Sformułowanie tematyki badawczej, dobór metod i technik zastosowanych w procedurze eksploracji dokumentów źródłowych, tryb porządkowania materiałów, wreszcie styl prezentacji wyników oraz sposób pisarstwa naukowego zasługiwały na wysoką ocenę. W rozprawie uwidoczniła się powściągliwość przy formułowaniu opinii, ale też można było dostrzec elementy afirmatywne wobec przyjętych teorii. Pojawiła się gotowość do generalizacji niektórych wniosków, zarówno związanych z materią badawczą, w tym z faktografią, ale również wynikających z imponderabiliów nauki o polityce.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia uważam, że recenzowana rozprawa doktorska magistra Marka Pajaka spełnia wymogi określone w przepisie art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity Dz. U. 2014, poz. 1852) stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazując ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w dyscyplinie nauki o polityce. W związku z tym przedkładam wniosek, aby mgr Marek Pająk uzyskał zgodę do udziału w dalszych etapach postępowania w przewodzie doktorskim.

Prof. dr hab. Ewa Maj